

Družbena kriza, nacionalna država in »varnostno vprašanje« v kriminološki perspektivi

Zoran Kanduč*

»Kdaj postanejo pregrehe priljubljene? – Dogaja se, da je v določeni deželi posebne časti deležno tisto, kar je dokazano napačno. Brutalnost, fanatizem, predrznost, izsiljevanje, borbenost, nacionalno samoljubje, nekritičnost itn., vse to je izredno priljubljeno, celo med ljudmi. Stokajo, a priznavajo, da so te pregrehe potrebne. Če vprašaš, 'zakaj so potrebne,' izveš, da so bili ljudje predolgo izpostavljeni določenim pregreham, na primer lenobi vodilnih, samopašnosti vodilnih, neumnosti vodilnih itn. Nedvomno je potem v onesrečeni deželi treba poseči po nečem izrednem. Toda bolje bi bilo, če bi odpravili vse pregrehe – pa tudi razmere, ki jih omogočajo –, kakor da bi posegali po novih pregrehah.« (Brecht 2009: 151–152.)

»Kaj se zgodi, kadar kriza ni več izjema, temveč pravilo naše družbe?« (Benasayag M., Schmit G., Les passions tristes. Suffrances psychique et crise social; navedba v: Galimberti 2010: 21.)

Aktualna družbena kriza je vsekakor večplastna in strukturna. Zadeva namreč temeljne razvojne (oziroma osrednje vrednotne in normative) usmeritve kapitalistične ekonomije. Kljub temu pa se še vedno »rešuje« v parametrih obstoječega (»moderna«) sistema. Očitno je tudi, da oslABLJENA nacionalna država – namreč »odbor, ki upravlja skupnostne posle vsega buržoaznega razreda« (Marx in Engels) – večinoma deluje predvsem v interesu globalnega (»celotnega«) in lokalnega kapitala (oziroma poslovnih, finančnih in drugih elit), tako da so »demokracija«, »svoboda«, »enakost«, »solidarnost« in »človekove pravice« v glavnem zgolj papirnati, abstraktni ideali, svetlobna leta oddaljeni od trpke empirične stvarnosti. Medtem ko se od vse bolj »atomiziranega« posameznika pričakuje, da bolj ali manj samostojno (ali v »najboljšem« primeru znotraj družinske celice) rešuje družbene probleme in sistemska protislovja, pa »politične« strukture (na nacionalni in še posebej na trans- ali internacionalni ravni) neprimerno bolj zavzeto skrbijo za varnost (»stabilnost«) in blagostanje vladajočih »kleptokracij«. V razmerju do objektivno podrejenih pa je dominantna govornica kapitalističnega gospodstva nedvomno čedalje bolj neprikrito zastraševalna: »Če ne pristanete na prostovoljno zategovanje pasu in stopnjevanje izkoriščanja, boste naglo in zanesljivo deležni še neprimerno hujše sankcije!« Z drugimi in še bolj neposrednimi besedami: »Delajte, hlapci, in se trudite, da boste sploh lahko delali (kar koli že, za kogar koli že, kjer koli že, kolikor koli časa že in za kakršno koli že mezdo)!« Ta ponižujoča norma kajpak ne temelji na utopiji osvoboditve (»Arbeit macht frei«) in ne implicira navezave dela(vstva) na »čast in oblast« (ti dve dobrini se pač rimata z bogastvom in njegovimi ponosnimi nosilci), ampak izhaja iz spoznanja vladajočih, da je najboljši pripomoček za sistematično in učinkovito discipliniranje prodajalcev »delovne sile« (oziroma – če uporabimo sodobnejšo oznako – kompetenc, potencialov in drugih razsežnosti »človeškega kapitala«) ravno strah pred brezposelnostjo (oziroma revščino in statusno malo- ali ničvrednostjo).

Ključne besede: družbena kriza, država, kapitalizem, buržoazno pravo, varnost, korupcija.

UDK: 316.32 : 316.624

Uvodne opazke

Pomislimo na tale paradoks: govori in piše se, da živimo v vrtoglavo kompleksnem in malone nedoumljivem¹ svetu (vsaj za »zdravi razum«), hkrati pa je slišati in videti, kot da za opisovanje, interpretiranje in pojasnjevanje »stanja stvari« v prostorskih in časovnih koordinatah vsakokratne ali morda celo »večne sedanjosti« (še posebej, če drži razpita hipoteza

o »koncu zgodovine«) povsem zadošča že ena sama samcata beseda, namreč »kriza«. Zgolj za osvežitev spomina (če je to v danem kontekstu sploh še potrebno): Kaj se (»nam«) dogaja?

derne družbene realnosti postal kratko malo nedoumljiv za ljudi, ki jo poskušajo razumeti. No, ta težava pa pesti tudi poklicne intelektualce: »Kriza, ki danes pustoši po svetu, je bila za mnoge presenečenje. Najprej za en milijon ekonomistov, od katerih jih je kvečjemu ducat (!) najavljalo njen prihod. [...] Za izvor krize je med drugim krivo tudi to, da je finančni sistem ušel izpod javnega nadzora in da so finance nadvladale ekonomijo. Razumevanje finančnega kompleksa je postalo tako sofisticirano, da je ameriški predsednik Obama na začetku svojega mandata porabil tri mesece, da so mu kolikor toliko pojasnili, kaj se pravzaprav dogaja na tem področju.« (Rizman 2010: 33.)

* Zoran Kanduč, raziskovalec na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Poljanski nasip 2, Ljubljana.

¹ Sennett (2008: 13) ocenjuje, da je verjetno najbolj temeljni problem »novega kapitalizma« v tem, da je dobršen del (post)mo-

Oh, kriza, in to pravzaprav vsakršna, na primer finančna, kreditna, proračunska, davčna, gospodarska, zaposlitvena, ekološka, prebivalstvena, prehranska, politična, pravna, moralna, kulturna, varnostna ... Zares, vsiljuje se vtis, kot da se je ta sicer dokaj suhoparna oznaka prelevila v neznansko lepljivo reč (in postala že skorajda »označevalec vseh označevalcev«), saj se nezadržno (ali vsaj izrazito trmasto) natika na domala vse ključne družbene strukture (ter *eo ipso* na njihove agente, nosilce sistemskih vlog, izvajalce institucionalnih funkcij in utelešenja ekonomskih »kategorij«²). Na kratko: je sploh še kje kaj, kar ne bi bilo »v krizi«? To vprašanje je dandanes bržkone že kar samodejno dojetje kot »retorično«, vseeno pa to nikakor ne implicira, da se prav vsi po vrsti preplašeno in zmedeno drenjamo v »istem kriznem čolnu« (potapljajočem se ali rešilnem?), na primer bogati in revni (ter kajpak oni vmes, baje čedalje manj samozavestni, a nesporno še zmeraj relativno precej premožni in samovšečni pripadniki »srednjega« razreda), delodajalci in delojemalci, kapitalisti in delavci, upniki in dolžniki, zaposleni in brezposelni, stanodajalci in najemniki te dragocene dobrine, vključeni in izključeni, domačini in tujci, mladi in stari, lepi in grdi, zdravi in bolni ... Kakor koli že, opozoriti velja, da se pojem »kriza« ne uporablja zgolj deskriptivno, marveč tudi – presenečenje? – za razlaganje tega, kar se (»nam«) dogaja. Recimo: zakaj je tako, kot je (oziroma se vsaj kaže, da je)? Ah, zaradi krize vendar! In še več, ta priročna oznaka se po potrebi vratolomno preobrazila tudi v zgledno učinkovit propagandni pripomoček za upravljanje, opravičevanje ali utemeljevanje te ali one predpisujoče izjave. Recimo: zakaj je treba storiti (oziroma si prizadevati za) X, opustiti (ali žrtvovati) Y in sprejeti »nujne reforme« (ali pa se vsaj trpko sprijazniti z zategovanjem pasu)? Ha, odgovor je pač na dlani: zaradi krize (oziroma zato, ker menda tako ali tako ni druge alternative). Če poenostavimo: skoraj za vse (za kar se šteje, da je bolj ali manj »krizno«) je, skratka, kriva kriza, zanjo pa vsaj v splošnem ni odgovoren nihče. Odgovornost »vsakogar« je predvsem v tem, da se aktivno ali pasivno – in

² Karatani (2010: 238–248) poudarja, da se pojem »ekonomska kategorija« (Marx) nanaša na vrednostno formo, ki denar in blago sploh naredi za denar (stvar, ki se postavi v formo občega ekvivalenta) in blago (na primer proizvod, storitev ali delovno silo, ki so postavljeni v formo relativne vrednosti). To pa pomeni, da so tudi človeški »nosilci« teh dveh kategorij strukturno določeni predvsem glede na mesto, ki ga (v vsakokratnih okoliščinah ali konkretnih situacijah) zasedajo v bistveno asimetričnem odnosu vrednostne forme: »Še besedo, da se izognemo morebitnim nesporazumom. Podoba kapitalista in zemljiškega lastnika nikakor ne slikam v rožnati luči. Toda za osebe gre tu samo toliko, kolikor so posebljenje ekonomskih kategorij, nosilci določenih razrednih odnosov in interesov. Moje stališče, ki pojmuje razvoj ekonomske družbene formacije kot naravno zgodovinski proces, more manj ko katerikoli drugo delati posameznika odgovornega za razmere, katerih tvor socialno je, pa naj se subjektivno še tako visoko dvigne nadnje.« (Marx 1986: 11.)

brez jalovega godrnjanja ali nekoristnega stokanja – prilagodi objektivno dani situaciji in po svojih najboljših močeh prispeva k čimprejšnjemu »izhodu iz krize«.

Toda pozor. Čeprav se zdi, da je trditev o obstoju krize (in njenih raznovrstnih pojavnih manifestacijah) v oči bijoča resnica, do katere se je mogoče – v skladu s kartezijanskim epistemološkim pristopom – dokopati že na podlagi (apriorne) jasne in razločne evidence, se oblak samoumevnosti naglo razkadi, ko skušamo to družbeno bolezen podvreči natančnejši diagnozi in prognozi. Kdaj se je kriza pravzaprav začela? Kaj jo je povzročilo, če pač predpostavimo, da nimamo opraviti z nečim, kar je »vzrok samemu sebi« (*causa sui*), podobno kakor »bog ali narava« (Spinoza), ali če hočete, »svobodna volja«, tj. konstrukt, ki ga običajno zahteva praktično ali etično – in torej ne teoretično – stališče, oziroma transcendentalna ali metafizična drža, ki postavi v oklepaj posameznikovo notranjo in zunanjo determiniranost? Ali je morda gospodarska kriza nekaj, kar je patološko stanje in istočasno že tudi zdravilo³ zanj? Je kriza bolj ali manj začasna (in potemtakem zgolj prehodno) težavno obdobje ali pa je po svoji naravi nekaj, česar kapitalistična ekonomija (namreč zgodovinski svetovni sistem z omejeno življenjsko dobo, zaznamovano s cikličnimi ritmi in stoletnimi trendi) ne zmore več prebaviti v okviru svojih temeljnih struktur in z njimi povezanih omejitev, kar bi z drugimi besedami pomenilo, da se nahajamo v razburkanem času dramatične (oziroma – dozdevno ali dejansko – dokaj anarhične in nemara celo kaotične) tranzicije, katere končni izid je zaenkrat povsem nemogoče napovedati,⁴

³ »Gospodarska kriza je morda res prirojena bolezen kapitalistične ekonomije, a je obenem tudi 'zdravilo' zanjo. Kapitalizem namreč z njeno pomočjo razrešuje svoje notranje probleme, in s tem preprečuje svoj lastni zlom. Primerljiva je s histerijo, ki leži v osnovi freudovske psihoanalize. Za paciente že samo stanje histerije predstavlja 'zdravilo', saj mu sledi takojšnje izboljšanje počutja. Toda Freudu so se bolj kot sama histerija zdeli pomembni nezavedni mehanizmi, ki do nje privedejo. Ti so pri ljudeh navzoči ne glede na to, ali so bolni ali ne. Podobno je z Marxovim pogledom na gospodarsko krizo. [...] Gospodarska kriza je pomembna, ker razkrije 'resnico' kapitalistične ekonomije, ki je ponavadi skrita.« (Karatani 2010: 191–192.)

⁴ »Kaj pomeni, če pravimo, da je sistem zašel v sistemsko krizo? To pomeni, da stoletni trendi dosegajo asimptote, ki jih ne morejo preiti. Pomeni, da mehanizmi, ki so doslej rabili za to, da so sistem vračali v relativno ravnovesje, ne morejo več delovati, ker bi to zahtevalo, da se sistem preveč približa asimptoti. Pomeni – v heglowskem jeziku –, da protislovij sistema ni več mogoče zadrževati. Pomeni – v jeziku znanosti o kompleksnosti –, da je sistem prišel v veliko neravnovesje, da je stopil v obdobje kaosa, da se bodo njegovi vektorji bifurciralni in da bo navsezadnje nastal nov sistem ali novi sistemi. Pomeni, da 'šum' v sistemu še zdaleč ni element, ki ga je mogoče prezreti, ampak bo stopil v ospredje. Pomeni, da je izid v bistvu negotov in da je ustvarjalen.« (Wallerstein 2004: 223.) Prim. tudi Wallerstein 1999: 32–54.

saj bo neizbežno odvisen od tako rekoč neskončne množice konkretnih odločitev in dejanj? Kaj bi se moralo zgoditi, da bo krize konec, in kako naj vemo, da bo to res? Ali je zdajšnje vročično (pretežno gasilsko?) reševanje kriznih situacij beg naprej, dirjanje nazaj ali pa je nemara predvsem manično-depresivno tekanje na mestu (namreč zagrizeno prizadevanje, da bi »nujne« spremembe ohranile najslabše značilnosti obstoječega svetovnega sistema, tj. njegovo hierarhijo,⁵ privilegije in neenakosti)?

Aktualna družbena kriza je najbrž resda bistveno globalna, vendar se kaže v prvi vrsti lokalno, v okviru nacionalnih držav (ki se pomembno razlikujejo glede na ekonomski in politični položaj v svetovnem sistemu, kar pa nujno vpliva na občutenje njenih učinkov in seveda tudi na odzivanje nanje). Tu pa prej ali slej trčimo ob problem *sui generis*, ki ne izvira le iz zlahka razumljive težavnosti reševanja globalnih protislovij v bolj ali manj tesni lupini moderne države. Dokaj očitno je namreč, da je v krizi tudi »suverena« (in ozemeljsko zamejena) politična enota kapitalistične svetovne ekonomije.⁶ Prikličimo si pred oči tukajšnjo konstelacijo. Mar ni postalo zavedanje tega ali onega vidika neprimerne delovanja politične oblasti (oziroma njenih precej trdoživih personifikacij) že banalna sestavina zdravega razuma, ta tematika pa je tako ali drugače vtkana tudi v domnevno višje plasti družboslovnih refleksij? Pomislimo na vrednostne sodbe, ki v javni/medijski in zasebni govorici funkcionirajo že kot neke vrste obče mesto (*lieu commun*): »Pravna država ne deluje«, »Socialna država se razkraja«, »Država ni več sopomenka za avtoriteto, marveč za korupcijo«, »Država kot država ne obstaja več«, »Države se je polastila razbojniška drhal, mafajska omrežja odličnikov, izbrancev in njihovih varovancev, državljani pa so njihovi talci« ... Ne glede na to, v kolikšni meri se nam tovrstne trditve (primerki opravljanja in klevetanja?) prikazujejo kot nekaj očitnega ali neizpodbitnega, se v njihovem ozadju vendarle skriva kopica vprašanj, ki pa so vse prej kot preprosta. Denimo: Kaj sploh je – oziroma naj bi bila – država, vladavina prava

(*rule of law and order*), nepokvarjena javna oblast, nacionalni interes, ljudska ali vladarjeva suverenost, skupno ali obče dobro, demokracija (bodisi speta s pridevnikom »liberalna« ali brez tega ljubkega okraska), politika (oziroma politično razmišljanje in delovanje), predstavništvo volilnega telesa ...? Odgovori na zastavljena vprašanja so (bili) vselej bolj ali manj različni, kontroverzni, celo protislovni in antagonistični. To vsekakor ni sporno. Problematično – in nedvomno tudi pomisljivo – pa je bolj to, da so ta zares temeljna vprašanja nekako izpuhtela z dnevnega reda, ki ga v splošnem zasedajo predvsem dnevno sveže novice, nenehno vznikajoče in naglo pozabljene afere, zgođe in nezgode »osebnosti s prepoznanimi obrazi«, tubobni prizori človeške nesreče ali bede (oziroma takih in drugačnih osmoljencev, ki so še najraje prikazni kot »žrtve«) ... Da, dejansko se zdi, kot da je zgodovina prisopihala do svojega konca (slepe ulice?), vsaj ko gre za zares bistvene strukturne značilnosti družbenih formacij. Slovite *grand narratives*, velikopotezne pripovedi (»ideologije« svetovnega sistema) so bojda že »preteklost«, kar v današnjem žargonu pomeni, da si z njimi ni več treba beliti las: naj torej spokojno počivajo v večnem miru tihih grobov na zanemarjenem (in baje upravičeno pozabljenem) pokopališču idej, ki jih je splošno zgodovinsko gibanje človeškega duha. Dramatični pretresi in revolucionarni preobrati se v današnjem času dogajajo (oziroma se bodo po vsej verjetnosti prej ali slej pripetili) le še v zamudniških, sistemsko deviantnih (na primer avtoritarnih ali diktatorskih) političnih tvorbah, kjer še ni zavladala »sveta trojica« oziroma dialektična triada,⁷ ki jo sestavljajo: (a) kapitalistična tržna ekonomija (»civilna družba«, utemeljena na blagovni menjavi, pogodbeni svobodi in prosti podjetniški pobudi); (b) narod (»zamišljena«, »imaginarna« oziroma »bratska in sestrsk« entiteta, katere realna podlaga je – vsaj v razvpiti zadnji instanci – recipročno obdarovanje in solidarna medčloveška pomoč, značilna za tradicionalne, relativno samostojne/samozadostne kmečke skupnosti in družinske oblike); (c) država kot demokratična oblastna organizacija, ki sloni na redistribuciji »presežne vrednosti«, zagotavljanju splošne volilne pravice, suverenosti ljudstva in formalni enakosti (enakopravnosti) vseh državljanov, za nameček – oziroma kot mehanizem zoper morebitne ekscese tiranije (tibe ali glasne) večine – pa so vanjo vgravirane še specifično liberalne varovalke (na primer pravice in svoboščine posameznika »kot takega«). *That's all folks!* Edino, kar menda še preostane »zadnjim ljudem« (Fukujama),⁸ zmagovitim Heglovim sužnjem,

⁵ Si je sploh mogoče zamisliti družbo brez hierarhije, tj. brez razredov, slojev ali kategorij? Zaenkrat (pravzaprav »vselej že«) je namreč še vedno trdno v sedlu enačba, ki družbo izenačuje s hierarhijo, zaznamovano z »razrednim navzkrižjem« (ki ga dandanes resda marsikje zamegljuje kompleksna struktura partikularnih privilegijev): »Vsi razločki, ki si jih Marx ni izmislil, suženjstvo, tlačanstvo, delavstvo, govorijo venomer o verigah. Da pač ne gre za enake verige, stvari kaj prida ne spreminja. Če eno hlapčevanje odpravijo, vznikne drugo. Včerajšnje kolonije so postale svobodne. Vsi tako pravijo, ampak verige Tretjega sveta peklenko žvenketajo. Vsemu temu se premožni in obvarovani lepo prilagodijo ali pa se s tem vsaj zlahka sprijaznijo: 'Če reveži ne bi imeli otrok,' modro zapiše opat Claude Fleury leta 1688, 'kje bi potlej vzeli delavce, vojake in služabnike bogatim?'« (Braudel 1989: 185–186.)

⁶ Prim. Bauman 2002: 233–244.

⁷ Prim. Karatani 2010: 35–39.

⁸ Naklonjen komentar knjige *The End of the History and the Last Man*, ki jo je Francis Fukuyama objavil leta 1992, najdemo v: Sloterdijk 2009: 57–68. Opozoriti velja, da teorem o »koncu zgodovine« ne implicira nekakšnega splošnega zadovoljstva, marveč prej stopnjevanje »metaforičnih« bojev, ki jih podžiga »timotični« nemir, tj. človeška težnja po ponosu, veličini, spoštovanju, uveljav-

ki so si končno le izborili in prigarali svobodo in obče priznanje/spoštovanje (vsaj svoje »abstraktne« posamičnosti), je preventivno odganjanje duhov totalitarizma (peklenškega »absolutnega zla« krvave zgodovine dvajsetega stoletja) in kurativno vojskovanje zoper atavistične kriminalne/teroristične pošasti, kulturne/civilizacijske dinosavre, ki nočejo umreti (niti vedeti, da jih je uradna zgodovina – namreč tista, ki jo vselej znova ponosno napišejo zmagovalci – že svečano razglasila za pokojne).

V redu. Ne glede na to, kako ocenjujemo – vsaj na prvi pogled dokaj bizarno – teorijo o koncu zgodovine (ki je bržkone še najbolj privlačna za osupljivo privilegirano manjšino človeštva, sestavljeno iz pičlega enega odstotka nepojmljivo bogatih in približno devetnajst odstotkov zavidljivo premožnih kadrov kapitalističnega gospodarstva, neenakomerno porazdeljenih po političnih enotah svetovnega sistema⁹), gotovo ni mogoče zlahka pomesti pod preprogo zoprnega vtisa, da se je v nedrjih nacionalne države zahrbtno naselila še neka druga (in vsekakor ne ravno »sveta«) trojica, namreč bolj ali manj posplošena ne-gotovost, ne-sigurnost in ne-varnost ter spremljajoča čustvena stanja, in sicer predvsem zaskrbljenost, strah in tesnoba. To se še najpogosteje interpretira kot tipično postmoderno »varnostno vprašanje« (ki pa seveda vključuje tudi problematiko z očitnimi kriminološkimi implikacijami in reperkusijami). Reakcije na tovrstno nelagodje v družbi so različne, neredko pa se usmerijo v ogorčene očitke na rovaš države. To ne preseneča. Država, ki »vselej že« temelji na plenjenju¹⁰ in prerazdelitvi (in potemtakem na specifični

obliki menjave, ki je konec koncev tudi podlaga njene relativne avtonomnosti v razmerju do gospodarstva in nacionalne skupnosti), je pač že po definiciji (ali vsaj po fiktivni »družbeni pogodbi«) organizacija, ki naj svojim (objektivno podrejenim) članom zagotavlja varnost (na primer pred zunanjimi in notranjimi sovražniki). To brez dvoma še vedno počne (pomislimo le na gromozanske količine denarja,¹¹ ki se vlagajo v enostavno in razširjeno reprodukcijo policijskih, vojaških in tajnih varnostnih aparatov). Dosti bolj vprašljiva pa je ciljna (in ne nazadnje tudi instrumentalna ali slogovna) usmerjenost državne produkcije varnosti. Država je namreč dokaj pasivna (oziroma je aktivna na trpen/nedejaven način), ko gre za varovanje ljudi pred strukturnim (in torej bolj ali manj normalnim) nasiljem kapitalističnega režima, kot so, denimo, poniževanje, zastraševanje, izsiljevanje, izkoriščanje, zatiranje ali goljufanje v političnoekonomski sferi (torej predvsem v oblastnih strukturah »civilne družbe«). Po drugi strani pa že lep čas ni več nikakršna skrivnost, da država celo sebe precej težko varuje pred notranjimi in zunanjimi plenilci. In še več, če usmerimo pozornost na družbe gmotnega izobilja (ki v glavnem ostajajo take – bodisi absolutno bodisi relativno – navkljub aktualni krizi), se skoraj ne moremo izogniti oceni, da ena od ključnih težav njihovih članov ni toliko pomanjkanje varnosti kolikor, denimo, izpraznjenost (oziroma vsaj ogrožajoče redčenje ali usihanje) eksistencialnega »smisla«, nekakšna neoprijemljiva žalost (podkletena z abstraktno bojaznijo pred prihodnostjo, ki ne deluje več kot obljuba, marveč dosti bolj kot grožnja), slabitev (ali celo sesutje) motivacije za angažirano sodelovanje v sistemsko vsiljenih (in torej heteronomnih, ali če hočete, subjektivno »odtujenih«) življenjskih oblikah (kar neredko preraste v ravnodušnost ali brezvoljnost »nasploh«, tj. v baje dokaj razširjen pojav, ki še posebej vznemirja današnje starše in učitelje,¹² mladostniki ga neredko blažijo s tako ali drugačno omamo) ...

Kriza legalnosti in legitimnosti

Nacionalna država ni le (dejanski ali navidezni) monopolni izvajalec – če se le da legitimnega – prisiljevanja ljudi na »nje-

ljanju, pravičnosti in priznanju, ki ni zgolj formalno in torej nespecifično: »Tudi in predvsem v svetu razpršenih svoboščin ljudje ne morejo stremeti po specifičnih priznanjih, ki se izražajo v prestižu, blagostanju, spolnih prednostih in intelektualni superiornosti. Ker takšno blago vsekakor ostane redkost, se v liberalnem sistemu zbirajo pri podrejenih tekmečih velika zaloga zavisti in nejevolje – da ne govorimo o resnično zapostavljenih in *de facto* izključenih. Bolj ko je 'družba' v svojih osnovnih značilnostih pomirjena, toliko bolj se razcveti zavist vseh proti vsem.« (Sloterdijk 2009: 63.)

⁹ Prim. Wallerstein 2004: 160–162; Rifkin 2007: 315–340.

¹⁰ Karatani poudarja, da velja tudi plenjenje razumeti kot posebno obliko menjave: »To pomeni, da je za to, da bi plenjenje postalo stalno in neprekinjeno, potrebno zaščititi oplenjene pred drugimi plenilci in celo gojiti rast industrije. To je prototip države. Zato država, da bi lahko podpirala vse več plenjenja, z redistribucijo zavaruje zemljo in reprodukcijo delovne sile in z javnimi deli, kot na primer z namakalnimi sistemom, zviša produktivno moč kmetijstva. Posledica tega je, da nastane videz, kot da država plenjenja ne podpira; prej kmetje mislijo, da so dolžni plačevati letno dajatev v zameno za zaščito fevdalca, in tudi trgovci mislijo, da plačujejo davek v zameno za zaščito menjave in trgovanja. Tako je država predstavljena kot nadrazredna 'umška' entiteta.« (2010: 36–37.) V zvezi s tem glej tudi Therborn 2008: 226–227.

¹¹ Prim. Rifkin 2007: 96–98.

¹² »Če prihodnosti kot obljube ni, ostanejo starši in učitelji brez avtoritete, da bi mladim pokazali pot. Zato se med adolescenti in odraslimi vzpostavi *pogodbeni* odnos, posledica takšnega odnosa pa je, da se starši in učitelji nenehno čutijo dolžne opravičevati svoje odločitve pred mladimi. To, kar jim je ponujeno v egalitarnem odnosu, mladi sprejmejo ali pa tudi ne. Toda odnos med mladimi in odraslimi ni simetričen, in če mladega štejemo za sebi enakega, pomeni, da mu ne pokažemo mej, predvsem pa, da ga pustimo samega z njegovimi vzgibi in tesnobo, ki izhaja iz teh vzgibov.« (Galimberti 2010: 24.)

nem« ozemlju, ampak je tudi centralizirani obrat za proizvajanje zavezujočih norm in sankcioniranje njihovih kršiteljev (na tem področju politične oblasti seveda niso absolutno suverene, saj jih omejujejo, čeravno ne vse v enaki meri, neprostovoljno članstvo v meddržavnem sistemu, mednarodno pravo, trans- ali multinacionalne organizacije,¹³ strukturni pritiski svetovne kapitalistične ekonomije in navsezadnje tudi – neredko prevzeto prezrto – breme zgodovinskega izročila, mogočne in najbrž že v ljudeh samih oziroma v njihovi človeški naravi zasidrane »sile kontinuitete«,¹⁴ tj. tihotna vladavina dozdevno mrtve preteklosti¹⁵). Za postmoderno državo v splošnem gotovo ni vprašljiva storilnost, ki se nanaša na redno izdelovanje normativnih proizvodov, neprimerno bolj problematična pa sta po eni strani spo-

štovanje/upoštevanje veljavnih pravil igre in po drugi, verjetno še precej važnejši strani sankcioniranje nezakonitega ali protipravnega vedenja. V okoljih (ali specifičnih sferah družbenega življenja), kjer so kršitve predpisov bolj ali manj normalne (ali že celo pričakovane), krizo legalnosti skoraj neizbežno spremlja še »kriza avtoritete«. V takem (»anarhičnem« ali nemara že »katoičnem«¹⁶) kontekstu je bržkone odveč razglabljati, kaj je čemu vzrok (to spraševanje spominja na dilemo, ali je prej kokoš ali jajce), zakaj jasno je, da pomanjkljivo sankcioniranje kršitev oslabi (v skrajnem primeru pa celo izniči) avtoriteto norme in tudi njenega avtorja ali varuha. Za nameček pa stanje, v katerem so izigravanje, izogibanje, nategovanje, luknjanje in kršenje zakonskih pravil splošna praksa, sili ali vsaj spodbuja k takemu ravnanju tudi državljane, ki bi bili v drugačnih razmerah subjektivno morda dosti bolj pripravljeni ravnati konformistično. To se ne dogaja le zato, ker slabi zgledi (baje že pogovorno) vlečejo, ampak tudi zato, ker mora biti človek, če poenostavimo/karikiramo, bodisi svetnik bodisi norec (ali pač »samo« bedak), da pristaja na *fair play*, medtem ko (pre)številni drugi brez večje zadrege, sramu ali npravnega nelagodja uživajo v zavidljivi normativni svobodi. In še več, v družbeni konstelaciji, v kateri je bolj ali manj dosledno upoštevanje veljavnih predpisov videti že kot neke vrste državljanska nepokorščina, se morebitna sankcija v zaprepadenih očeh kršitelja verjetno prikaže kot nekaj še posebej samovoljnega ali krivičnega (»Zakaj ravno jaz?«, »Komu sem se zameril?«, »Očitno sem kriv le zato, ker ne poznam nikogar, ki bi me izvlekel iz te godlje!«). Če gre za kakšno relativno – politično, poslovno ali profesionalno – pomembno figuro, pa bo ta v primeru, ko se nadnje zgrne možna ali dejanska kazen, bržkone sklepala (neredko utemeljeno), da je žrtev pritlehne zarote njenih nasprotnikov ali tekmecev, in v svoj (najpogosteje medijski) zagovor poudarjala, da obtožbe na njen račun zgolj »politično motivirani in montirani konstrukti«.¹⁷

¹³ »Pojem državne suverenosti v smislu najvišje, absolutne pravne kompetence je bil mogoč v časih, ki še niso poznali meddržavnega prava. V današnjih časih pa pomeni pojem državne suverenosti nekaj relativnega in se krije s pojmom neposredne podrejenosti državne organizacije meddržavnemu pravu.« (Pitamic 1996: 41.) V zvezi z vprašljivo suverenostjo »političnega telesa« ali »ljudstva« glej Maritain 2002: 58–71.

¹⁴ »Šele ko spoznamo, da je mogoče nepretrgani tok zgodovinskih procesov razbiti na posamezne člene *samo s samovoljnim abstrahiranjem*, lahko, v nasprotju s tistimi, ki verjamejo v 'revolucionarni prelom', vidimo, da obstaja kontinuiteta, v primeru revolucionarnih prelomov pa še zlasti to, da so elementi kontinuitete navzoči celo v času hitrih sprememb. V takih primerih se kontinuiteta najprej začasno tako rekoč umakne v ozadje in za nekaj časa so v ospredju elementi preloma s preteklostjo. To se ne zgodi samo zato, da bi opravili preiščeno pedagoško dejanje ('revolucionarna pedagogika'), ampak tudi zato, ker so iste osebe, ki se pozneje vrnejo k svojemu vsakdanjemu vedenju in mišljenju, v času izbruha revolucije zmožne začasno stopiti iz sebe in privzeti vedenje, vredno 'novega človeka', ki ga hoče vsaka revolucija ustvariti. Revolucija izkorišča prav te vzvišene trenutke kolektivne psihologije, saj dobro ve, da ne bodo trajali in da se bo morala v trenutku, ko se bo tok spet obrnil, umakniti v bolj odmaknjen okop. To, na primer, pojasnjuje, zakaj so bile lačne množice v Rusiji na začetku dvajsetih let naklonjene 'stvari', skeptična naveličana sovjetska mladež v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja pa žejna zahodnjaškega porabništva.« (Canfora 2006: 345.)

¹⁵ No, v današnjih socialnih formacijah (v katerih lastniki kapitala čedalje bolj funkcionirajo/služijo kot rentniki) ne vladajo le *de facto* pokopani rodovi, marveč tudi ali morda celo predvsem »mrlični na čakanju«: »Ali z ekonomskim sistemom že upravljajo upokojenci v svojem interesu, ali produkcijo že organizirajo tisti, ki so jo že zapustili ali pa bodo vsak čas izstopili iz nje? Sistematično prizadevanje, da bi ustvarili visoko vrednost za delničarja, bi bilo tedaj zgolj ideološka preobleka za uveljavljanje interesa rentnikov, preoblečeni izraz uveljavljanja prihodnosti na škodo sedanjosti, prevod oblasti anglosaksonskih upokojencev [...] nad celotno svetovno družbo, starih (ali potencialno starih) iz razvitih dežel nad mladimi vseh dežel, skratka, oblasti tistih, ki so 'vse bogatejši', nad temi, ki so 'vselej revni'. Visoke realne obrestne mere zadnjih dveh desetletij bi bile tedaj le prevod tega novega gospodarstva, te *governance*, ki ne trpi ugovora, te pohlepne, pretirano pohlepne grabežljivosti kapitala.« (Peyrelevalde, J., *Le capitalisme total*; navedba v Močnik 2010: 156.)

¹⁶ »Anarhija« pomeni »odsotnost osrednje oblasti«, kar je pravzaprav temeljna značilnost svetovne kapitalistične ekonomije (oziroma meddržavnega sistema, ki je v tem pogledu podoben režimu vladanja v srednjeveški Evropi). Toda »anarhija«, ki jo običajno označuje implicitna ali eksplicitna urejenost, ni sopomenka za »kaos«, tj. stanje popolne odsotnosti organizacije: »Ko se sistemski kaos razraste, so zahteve po 'redu' – starem redu, novem redu, kakršnem koli redu – med vladarji, med podložniki ali na obeh straneh vse pogostejše. Državi ali skupini držav, ki so sposobne ustreči takšnemu splošno sistemskemu povpraševanju po redu, je tako ponujena priložnost, da postane svetovni hegemon.« (Arrighi 2009: 32.)

¹⁷ Strogo vzeto je vsak kazenski pregon »politično motiviran« (saj je sankcioniranje »zločinov« najtesneje speto z državotvornostjo) in tudi »montiran« (saj obsodba temelji na pravnem/dogmatskem konstruktu in lepljenki dokazov, ki obremenijo storilca). Res pa je, da se kazenske ovadbe ali obtožbe lahko uporabijo tudi kot pripomoček za izločitev, izsiljevanje, oviranje ali vsaj draženje ekonomskih in političnih tekmecev, kar pa še ne pomeni, da gre v takih primerih nujno za »preganjanje čarovnic«, tj. nedolžnih ali kot solza čistih oseb. Videti je, da praviloma ni tako. Prim. Ruggiero 2001: 178–180.

O strukturnih vzrokih za napredovanje »anomije« je sicer poglobljeno razpravljal že Durkheim, ko je kritično opazoval krčevito rojevanje industrijskega kapitalizma, ki pa je bil (vsaj od šestdesetih let devetnajstega stoletja do sedemdesetih let dvajsetega stoletja) vendarle tudi po vojaškem modelu organizirana »družba discipline« (Foucault), utemeljena na hierarhično (ali piramidno) in birokratsko strukturiranih (večinoma sorazmerno statičnih ali fiksnih) položajih/funkcijah¹⁸ – oziroma »železnih oklepih« (Weber) – ter na dokaj rigidnem nasprotju med dovoljenim in prepovedanim. No, v postmodernem kulturnem ozračju pa imajo »prepovedovanje«, »ubogljivost«, »lojalnost«, »krivda«, »birokracija« ali »konformizem« v glavnem prej negativne kakor pozitivne vrednostne konotacije. To, kar šteje, je namreč predvsem spretno (ali »iznajdljivo«) izkoriščanje zunanjih/objektivnih priložnosti (»oportunizem«) in notranjih/subjektivnih zmožnosti, kameleonka prilagodljivost ali fleksibilnost, učinkovitost, neodvisnost (ali samozadostnost), individualnost, »skrb zase« (v konkurenčnih bojih vseh zoper vse) in naglo (čim hitreje¹⁹) doseganje (čim boljših) rezultatov (če se le da kajpak takih, ki posameznika izstrelijo naravnost »med zvezde«, tj. v pisano družino bogatih, slavnih, medijsko prepoznavnih in hedonistično uspešnih). Če to vsaj v grobem drži, potem imamo opraviti s kulturnim kontekstom, v katerem postane

napetost med možnim in nemožnim²⁰ neprimerno pomembnejša od starokopitnega razlikovanja med dovoljenim in prepovedanim. Bolj kakor to, ali smeš (oziroma imaš pravico) nekaj storiti ali opustiti, je odločilno to, ali in v kolikšni meri si (»ti kot ti«) zmožen oziroma si nezmožen, nesposoben ali »brez potencialov«. Prav gotovo ni presenečenje, če se v takih razmerah veljavno pravo čedalje bolj dojema (in obravnava) kot nekaj, kar je zgolj zbirka bistveno konvencionalnih pravil, ki jih posameznik upošteva, če se mu dozdeva, da je to v njegovem interesu, v nasprotnem primeru pa so veljavne norme zanj predvsem tehnična ovira, ki jo kaže (»cinično«) preskočiti vselej, ko je videti, da je verjetnost resne sankcije zanemarljivo nizka.

Če se že zgolj bežno ozremo na tukajšnji pravno-politični prostor (»pogledaj dom svoj, anđele ...«), ki pa v tem pogledu gotovo ne predstavlja omembe vredne posebnosti ali izjemnosti (na primer v primerjavi z drugimi »tranzicijskimi« socialnimi formacijami ali celo z njihovimi domnevno svetlimi evropskimi vzornicami in mentoricami), takoj opazimo, da je državljanska nepokorščina že lep čas v silovitem razmahu (še posebej pa od zmoglaslavne vzpostavitve »samostojne in neodvisne« nacionalne države, o kateri so ljudje baje sanjali več stoletij, čeravno – kot je videti iz perspektive zunanjega opazovalca – predvsem zato, da bi jo lahko »demokratsko«, »sproščeno« ali »svobodno« plenili). Pomislimo na množične kršitve pravil, ki urejajo delovna razmerja, na davčne utaje, plačilno nedisciplino, poslovne malverzacije, finančne mahinacije, nepremičninske in gradbeniške špekulacije, lakomno »izčrpavanje« (oziroma uničevanje) podjetij, protipravno prisvajanje javnih sredstev, delo »na črno« ... Zanimivo je, da se tovrstne pridobitniške aktivnosti večinoma ne vpisujejo v zloglasno rubriko »korupcija« (zdi se, da se še najraje pojasnijo z ohlapno – in, strogo vzeto, dokaj neprimerno – sintagmo »kriza vrednot«), čeprav je njihova neposredna ali posredna žrtev pogosto prav »država«. Nasprotno, slišati je, da je ravno država tista, ki je v prvi vrsti odgovorna za precej razprostranjeno/razvejeno izigravanje prava. Še natančneje: kriva je »politika« in pa seveda neučinkovitost, nesposobnost, zmedenost, preplašenost in tako ali drugače kupljena pasivnost, prizanesljivost, popustljivost ali naklonjenost nadzornih organov

¹⁸ Pseudomilitaristična organizacija civilne družbe in nacionalne države v obdobju »socialnega kapitalizma« (Sennett) ima kajpada vrsto pomanjkljivosti, a tudi prednosti (oziroma razlogov, zaradi katerih ljudje vanjo »privolijo«). Posameznik, ki je delovno vpet v birokratsko (ekonomsko ali politično) ustanovo, po eni strani živi življenje po načrtu, ki ga je oblikoval nekdo drug, po drugi strani pa se uči discipline, ki se opira na nagrajevanje z odlogom: »Namesto da premišljujete, ali vam sedanje dejavnosti koristijo, se naučite razmišljati o prihodnji nagradi, ki je boste deležni, če boste zdaj ubogali ukaze.« (Sennett 2008: 25.)

¹⁹ Sennett poudarja, da je na oblikovanje »neučakanega kapitala« (Bennett Harrison) pomembno vplival prenos oblasti v velikih podjetjih z direktorjev (oziroma uprave) na delničarje, zlasti na velikanske pokojninske sklade, banke in tudi manjše zasebne vlagatelje, ki so iskali nove pridobitne priložnosti v tujini. Z drugimi besedami: investitorji so postali precej bolj »aktivni« kakor v obdobju »reguliranega« ali »organiziranega« kapitalizma: »Ta premik moči je prinesel drugo spremembo. Investitorji, ki so dobili oblast, so hoteli kratkoročne rezultate in ne dolgoročnih. [...] Pomembno je, da so rezultate merili po ceni delnic in ne po korporacijskih dividendah. Kupovanje in prodajanje delnic na odprtem, pretočnem trgu je prinašalo hitreje – in večje – dobičke kakor lastništvo delnic za daljši čas. Ameriški pokojninski skladi so tako leta 1965 delnice v povprečju obdržali po 46 mesecev, do leta 2000 pa se je večji del portfeljev teh institucionalnih investitorjev zamenjal povprečno v 3,8 meseca. Trgovanje na podlagi cene delnic je spremenilo tradicionalno vrednotenje uspešnosti, denimo razmerja med ceno in zaslužkom – slovit zgled je tehnološki razcvet v devetdesetih letih 20. stoletja, ko so se v podjetjih brez zaslužkov vrednosti delnic divje povečale.« (Sennett 2008: 31.)

²⁰ »To, kar je odpadlo v današnji družbi, je pojem *meja*. Brez meje pa osebno doživetje ne more biti drugega kot doživetje neprimerčnosti, če že ne tesnobe in nazadnje zavrtosti. In vse te lastnosti niso v skladu s podobo, ki jo družba terja od vsakogar od nas. Zaradi zavesti o tem mučnem neuspehu v odgovornosti in pobudi oziroma zaradi zavesti, da nismo izkoristili neke možnosti, se v hipu razširijo meje trpljenja in neprilagojenosti, ki so navzoče v vsaki depresiji in so zaradi prevladujočih družbenih modelov še bolj boleče in včasih neozdravljive. Prav to je vzrok za množično uživanje kokaina in 'poživljajočih' psihofarmakoloških sredstev.« (Galimberti 2010: 71–72.)

(na primer inšpekcijskih služb, policije, tožilstva in sodstva). Če poenostavimo: srčika problema je v korupciji »države«, ne pa državljanov, ki pač ravna – menda že po naravi ali pa vsaj po »definiciji« – v glavnem bolj ali manj racionalno (v skladu z lastnimi interesi) in ki niso odgovorni, dokler jih oblast ne prisili, da »odgovarjajo« (še več, dokler se jim pravno močno ne dokaže, da so zares »krivi«, jih je treba – baje že po »črki zakona« – šteti za nedolžne ali brezmadežne). No, čeprav je taka diagnoza gotovo preveč dobrohotna do najrazličnejših pregreh, ki si jih dopuščajo člani in članice »civilne« družbe (zasebniki oziroma »buržuiji« torej, ne pa državljanji,²¹ javne osebe ali politični ljudje), pa ji vseeno ni mogoče očitati, da prezre pojav, ki ga je sicer opaziti – resda v različnih pojavnih oblikah in obsegih – v domala vseh političnih enotah svetovnega kapitalističnega sistema. Da, pred očmi imamo korupcijo v ožjem pomenu, tj. privatizacijo (oziroma nakup in prodajo) javnih funkcij.

Ko steče beseda o korupciji, nemara najprej (ali že skoraj refleksno) pomislimo na avtoritarne režime, v katerih vladajoča (a v razmerju do zunanjih centrov moči navadno precej poslušna) manjšina brezobzirno (in po potrebi tudi surovo) izžema »svoje« prebivalstvo, pleni javna sredstva (pogosto pridobljena s tujimi posojili) ali se bogati na račun rente, ki jo omogoča nadzor nad naravnimi bogastvi, in provizij, ki jih jemljejo pri prodaji za tujce zanimivih, dobičkonosnih ekonomskih resursov. No, že v naslednjem koraku nam prilezejo v zavest živobarvne podobe starih in novih političnih in poslovnih elit, ki so v »tranziciji« iznajdljivo izrabile vzhičeno inavguracijo »svobode«, »človekovih pravic« in »demokracije« (artikuliranih po – bodisi vsiljenih bodisi nespametno občudujočih – zahodnih vzorih in neoliberalnih dogmah) za zasebno okoriščanje »krajso stoletja«. Vse to je bržčas videti precej očitno. Toda tisto, kar je morda še dosti bolj pomembno (oziroma škodljivo in nevarno), je »korupcija«, ki je že zelo dolgo institucionalizirana v tako imenovanih »zrelih« demokracijah (utemeljenih na rednih – in, kot se reče, večinoma tudi »poštenih« – volitvah, ki ponujajo možnost izbire med to ali ono oziroma med vsaj dvema upravljavskima elitama), namreč v tradicionalno središčnih (in politično relativno stabilnih) evro-atlantskih državah svetovnega kapitalističnega sistema, ki se pogosto ponujajo (in tudi rokohitrsko jemljejo) kot zgled »vladavine prava« (ali če hočete, racionalne normativne ureditve, neodvisnosti sodstva, spoštovanja človekovih pravic, zagotavljanja liberalnih svoboščin ...). Tovrstna korupcija – na primer vrtoglavi zneski, ki jih *business community* investira v izbrane politike in stranke, rutinsko »lobiranje«

²¹ »Državljan' je človek, nagnjen k temu, da zagotavlja blaginjo države in s tem lastni blagor, medtem ko je individuuum mlačen, skeptičen in sumničav do 'obče stvari', 'občega dobrega', 'dobre družbe' ali 'pravične družbe'.« (Bauman 2002: 47.)

(ki omogoči prijazno in razumevajočo ali vsaj »odgovorno« zakonodajno in upravno delovanje) ter utečeno prehajanje kadrov iz zasebnega (ekonomskega ali finančnega) sektorja v vlado (in *vice versa*) – je v dobršni meri normalizirana in zatoj neredko težje opazna (oziroma celo prezrta). Ha, ali pa tudi ne! Zlahka jo je namreč mogoče razbrati vsaj posredno, namreč v njenih dovolj otipljivih učinkih, na primer v trdovratnem vztrajanju razrednih in drugih neenakosti (predvsem na ravni dohodkov in premoženja), radodarnih subvencijah, davčnih olajšavah in odpustkih za najbolj privilegirane sloje, ki si sistematično – na prvi pogled že skorajda čudežno – prilaščajo glavno prednost, ki jih ustvarja še zmeraj nadvse zaželena in hvaljena »gospodarska rast« (ki je, zgolj mimogrede, tudi najbolj zveličavni cilj, h kateremu stremijo zdajšnja prizadevanja za »izhod iz krize« oziroma za čim hitrejšo »okrevanje gospodarstva«). To so vsekakor resni problemi, ki kažejo, da za spopadanje s krizo legalnosti in korupcijo ne zadošča zgolj abstraktno zavzemanje za »pravno državo« ali *rule of law and order*. Pomembno je tudi ali celo predvsem to, kakšno je – oziroma naj bi bilo – veljavno »pravo«. Hm, tipično pravo, ki velja v kapitalističnem sistemu (utemeljenem na načelu neskončne akumulacije) je kajpak nenehno spreminjajoča se, kompleksna (v splošnem precej nepregledna, za posamični um celo neprebavljiva) in neizbežno protislovna tvorba, v kateri naletimo – ob izrazito arhaičnih usedlinah²² – tudi na vrsto hvalevrednih sestavin, ki pa neredko funkcionirajo zgolj kot okraski ali lepotila²³ (in učinkujejo v tem smislu kot nekakšen opij za liberalne, človekoljubne ali socialno čuteče razumnike »mehkega srca«, vključno s specialisti, ki z vzorno zavzetostjo poskrbijo, da se pravna država *de facto* izenači s »pravniško«). V svojem trdem (»civilnem«) – in tudi najbolj spornem – jedru pa je veljavno pravo kapitalističnih

²² V oči bijoč – a žal še vedno redno prezrt – primer pravnega arhaizma (ali anahronizma) je inkriminacija pomoči pri samomoru. Ta kazenskopravna prepoved je vsekakor moralno in politično škandalozna (v nasprotju s pravico do smrti, ki jo posameznik določi samostojno in torej umno), za nameček pa tudi po nepotrebnem onemogoča morebiten razvoj »samomorilskega turizma« (ki – vsaj glede na starostno strukturo evropskega prebivalstva – najbrž sploh ne bi bila neperspektivna gospodarska panoga).

²³ Nadvse priljubljen kraj za skladiščenje in razkazovanje pravne kozmetike je – ustava. Pomislimo na določbe, ki pravijo, da ima v Sloveniji oblast ljudstvo, da sta država in cerkev ločeni (verske skupnosti pa so enakopravne), da je nedotakljivo stanovanje, ne pa pravica do te zares temeljne dobrine, da je zagotovljena »svoboda dela«, da se gospodarska dejavnost ne sme izvajati v nasprotju z javnim interesom, da izhaja država pri zagotavljanju varnosti iz kulture miru in nenasilja (a je vseeno včlanjena v NATO in vojaško navzoča v Afganistanu) ... V zvezi s tem pa nikakor ne smemo prezreti »prava« človekovih pravic, iz katerega skrivnostno izpade ravno najpomembnejše, namreč socialnoekonomske pravice, ki temeljijo na materialnih potrebah oziroma na dostopu do virov, ki so potrebni za njihovo zadovoljevanje.

družbenih formacij vendarle še vedno značilno buržoazno,²⁴ tj. utemeljeno na privatni lastnini pravnih subjektov oziroma »oseb« (rechtliche Persönlichkeit), vključno seveda s pravico do dedovanja, ki dopušča (kot *perpetuum mobile sui generis*) in konec koncev celo spodbuja enostavno in razširjeno reprodukcijo razrednih (pa tudi še mnogih drugih) neenakosti v času in prostoru (oziroma omogoča, da se naplenjeno premoženje prenaša iz roda v rod in se *eo ipso* kopiči znotraj nadpovprečno privilegiranih, »vladajočih« družin, oazah dinastične ali partikularne družbene moči *par excellence*). Z drugimi besedami: veljavno buržoazno pravo, ki ga s prisilo in ideologijo (ter seveda z manipulacijo, indoktrinacijo, propagando in »strokovno znanostjo«) varuje politična oblast, je tisto, ki tvori (»legitimno«) podlago za rutinsko izvajanje oblasti v hierarhičnih ali strukturno asimetričnih delovnih/ekonomskih organizacijah »civilne družbe«, v okviru katerih se ukazovanje objektivno podrejenim (bodisi »klasičnim« ali industrijskim bodisi postmodernim prodajalcem delovne sile, tj. kognitivnim, informacijskim, komunikacijskim ali emocionalnim proletarcem) in vrednotenje njihove poslušnosti ali koristnosti sicer lahko uveljavljata na različne načine,²⁵ na pri-

mer »diktatorsko« (ki se povsem transparentno sklicuje predvsem na zagrožene sankcije), »totalitarno« (ki se upravičuje z – dejansko ali navidezno – skupnimi vrednotami ali cilji nadrejenih in podrejenih) ali »liberalno« (ki poudarja predvsem človeško naravo, psihološke značilnosti, motivacijske dispozicije, samouresničevanje in osebnostno ali duhovno rast tistih, ki morajo sicer vestno in zavzeto slediti komandi šefov).

No, jasno je, da strukturno nasilje (na primer izkoriščanje in zatiranje »delovne sile« – zakonsko ločene od sredstev za proizvajanje in od pogojev lastne družbene reprodukcije – oziroma zasebno okoriščanje s pomočjo take ali drugačne rente), ki se opira na veljavni, buržoazni pravni red, vendarle ne more ostati povsem prikrito (ali ideološko »normalizirano«). Deloma se to kaže v »krizi legitimnosti« nacionalne države²⁶ (ne nazadnje pa tudi same kapitalistične ekonomije). V zvezi s tem pa je treba opozoriti, da tu ne gre za pojav, ki bi (skoraj kakor Feniks iz pepela) vzniknil šele v aktualni družbeni krizi (ko so vlade z osupljivo velikodušnostjo – pravzaprav z javnim denarjem zdajšnjih in prihodnjih davkoplačevalcev – pomagale zasebnim vlagateljem in upnikom oziroma finančnim »trgom« in bančnim ustanovam) ali ki bi ga bilo mogoče opisati zgolj kot stranski produkt globalizacije.²⁷ S krizo legitimnosti imamo namreč opraviti že dalj časa, in sicer že vsaj od mitičnega leta 1968, ko se je sprožil mogočen plaz razočaranja nad državno politiko bolj ali manj levičarskih vlad, ki so večinoma izšle iz »protisistemskih gibanj« (Wallerstein).²⁸ Izkazalo se je, da razpita »strategija dveh korakov« (ki je vključevala politično mobilizacijo množic in pre-

²⁴ Buržoazni svet funkcionira kot aglomeracija medsebojno ločenih privatnih lastnikov, ki delajo v glavnem zgolj »za sebe«, tj. za lastnino, denar, kapital (ne pa za skupnost ali državo). Kojève (1964: 212–213) zatorej upravičeno poudarja, da značilnost tovrstne socialne formacije ni le v tem, da se revni buržuj (proletarec) prodaja in podreja bogat(ejš)emu, marveč predvsem v tem, da sta oba podvržena kapitalski »logiki«. V tej perspektivi tudi lažje razumemo, kaj je »diktatura buržoazije«. Ta – že skoraj pozabljeni – pojem ne pomeni, da buržoazija zasede vse sedeže v parlamentu (ali vladi). Kot opozarja Karatani, gre tu za to, da mehanizem splošne volilne pravice magično »izbriše« razredna oblastna razmerja, in sicer na ta način, da so – resda le za hip – vsi ljudje postavljeni v pozicijo »svobodnih in enakih posameznikov«. Z drugimi besedami: diktatura buržoazije je zgolj drugo ime za parlamentarno demokracijo, v kateri »predstavljeni« ne nadzorujejo z anonimnim glasovanjem izbranih »predstavnikov, ti pa se obnašajo, kot da predstavljajo vse, čeprav jih ne: »Dejansko pa, takoj ko se oddaljimo od samih volitev, v kapitalističnih podjetjih 'demokracija' ni mogoča. Navsezadnje direktorji niso izbrani z anonimnim glasovanjem zaposlenih. Državnih uradnikov ne izvolijo ljudje. Svoboda ljudi je samo v tem, da na političnih volitvah izberejo 'predstavnika'. In splošna volilna pravica ni nič drugega kot dovršen ritual, ki državni strukturi (vojski in birokraciji) služi za podajanje 'skupnega konsenza' o že odločenih zadevah.« (Karatani 2010: 186.) Na ta vidik buržoazne demokracije (kot »vlačuge kapitaloparlamentarizma«) je sicer opozoril tudi Badiou: »Drugeče povedano: volilna demokracija je predstavniška zgolj toliko, kolikor je najprej konsenzualno predstavništvo kapitalizma, ki ga danes imenujemo tudi 'tržno gospodarstvo'.« (2008: 91.) To pa bi lahko pomenilo, da »demokracije« ne kaže razumeti kot sinonim za parlamentarni (ali večstrankarski) sistem, obliko vladavine ali tip ustavne ureditve, ampak pomeni predvsem to, da v razmerjih med razredi prevlada »demos« (prim. Canfora 2006: 355–360).

²⁵ Prim. Beauvois 2000: 150–159.

²⁶ Zgoščen pregled najvplivnejših socioloških teorij o krizi legitimnosti najdemo v: Kaase in Newton 1999: 39–51. V grobem: osrednji problem, s katerim se sooča nacionalna država, je v protislovju med zagotavljanjem razmer, ki so naklonjene akumulaciji kapitala (oziroma gospodarski rasti), in upoštevanjem zahtev državljanov (zlasti delavskega dela volilnega telesa), ki se nanašajo na izboljševanje, zdravstvo in vseživljenjski dohodek (tj. na družbeno-ekonomske pravice, ki temeljijo na redistribuciji dela splošnega presežka), s čimer se »kupujeta« socialni mir (ali politična »stabilnost«) in prijazen – nevtralen, pošten, nepristranski ali pravičen – *image* državne oblasti, dvignjene nad partikularne interese in konflikte, značilne za tržno ekonomijo in *bürgerliche Gesellschaft*. Ta strukturna napetost vodi v »finančno krizo« (O'Connor), »krizo legitimnosti« (Offe) ali »krizo vodljivosti«, ki je posledica »preobremenjenosti« z zahtevami ali pričakovanji, ki presegajo realne zmožnosti politične organizacije.

²⁷ V zvezi z razmerjem med neoliberalno globalizacijo in nacionalno državo glej Pikalo 2003: 33–45, 122–138.

²⁸ Prim. Wallerstein 2004: 53–56, 110–112. V zvezi z razlogi za razočaranje nad politiko države, ki si je pridobila formalno neodvisnost z narodnoosvobodilnim bojem, glej Fanon 2010: 145–155. Avtorjeva analiza negativnih plati razvoja postkolonialnega nacionalizma je koristna tudi za razumevanje tukajšnje »tranzicijske« dinamike po razglasitvi samostojnosti.

vzem državne oblasti) navzlic postopni »demokratizaciji«, nespornim izboljšavam (ki so se praviloma institucionalizirale v »socialni državi«, zgodovinskem kompromisu med delom in kapitalom) in gospodarskem razcvetu (ki je zaznamoval »zlati obdobje« po drugi svetovni vojni) ni privedla do zaželenih rezultatov: ni se ji posrečilo izpolniti temeljnih obljub opozicijskih gibanj, ki so stremela k vzpostavitvi »boljšega sveta« (denimo v smislu obče/univerzalne realizacije razsvetljenskih idealov enakosti, svobode in bratstva). Globalizacija, utemeljena na novem liberalizmu, washingtonskem konsenzu ter podpori dominantnih zahodnih vlad in mednarodnih organizacij kapitalske moči (na primer Svetovne banke, Mednarodnega denarnega sklada in Svetovne trgovinske organizacije ter navsezadnje tudi Evropske unije), je pravzaprav odgovor na krizo legitimnosti oziroma »vladanja«,²⁹ ki so jo sprožili množični upori zoper osrednje parametre disciplinske ureditve modernega, industrijskega kapitalizma.

Revolucija, ki je tako ali drugače pretresla kapitalistični svetovni sistem (in ki je se zgodila povsem nepričakovano, namreč v času naraščajoče blaginje, ko je bilo videti, da so strastne ideološke konfrontacije v okviru razredne vojne že dokončno presežene), je bila očitno poražena, vseeno pa je sprožila pomembne strukturne in institucionalne preobrazbe. No, in med drugim se je pokazalo tudi to, da lahko nacionalna država dokaj normalno funkcionira ne glede na – dejansko ali zaznano – krizo legitimnosti (in celo legalnosti³⁰). To je nemara presenetljivo predvsem v teoretski perspektivi, ki izhaja iz podmene, da se podrejeni ne uprejo vladajočim zgolj ali vsaj večinoma zato, ker štejejo dane oblike izvajanja (politične, ekonomske in pravne) oblasti za upravičene. Takšno – vsekakor pretirano racionalistično³¹ – pojmovanje pa po vsej verjetnosti precenjuje pomembnost »soglasja« (ki je vsaj v kritični družboslovni refleksiji praviloma opisano kot proizvod »hegemonije« ali »porečenja«, *Verdinglichung*) oziroma podcenjuje vlogo, ki jo pri reprodukciji socialnih formacij (vključno z razrednim gospodvom) igrajo dejavniki, kot so ekonomske, prisilne/represivne in simbolne ali statusne sankcije³² (*constraints*) ter, ne nazadnje, nevednost

(o možnih alternativnih oblikah družbene organizacije), nezanimanje (za delovanje konkretnih oblastnih aparatov ali nadzorstvenih mehanizmov), pomanjkljiva samozavest (na primer subjektivno občutena neobglenost in fatalistična ali stoična vdanost v usodo) in ideološka interpelacija (ki posamezniku že zelo zgodaj dopove, kaj obstaja, kaj je možno in kaj je prav ali narobe). Poleg tega pa je treba upoštevati, da je v potrošniškem (ali »pozmem«) kapitalizmu zasebni sektor (agenti in institucije »civilne družbe«) tisti, ki namenja največ truda (oziroma časa, energije, ustvarjalnosti in denarja) za »interpelacijo«, motivacijo, animacijo ali »moralo« objektivno podrejenih ljudi, in sicer predvsem s pomočjo demagoške, skrajno vulgarne ekonomske propagande, tj. oglaševanja in reklamiranja komercialnega blaga (ki ga morajo delavci, ki so ga proizvedli, kajpak tudi pokupiti – in obenem, če je le mogoče, celo uživati –, da bi se realizirala »presežna vrednost«, in sicer bodisi absolutna bodisi relativna). Po drugi strani pa ima tudi nacionalna država še vedno na zalogi dokaj močna orožja za brzdjanje ali preusmerjanja ljudskega nezadovoljstva (oziroma frustracij, jeze, bojazni, ogorčenja, sovraštva ali zamer), na primer podžiganje rasističnih, nacionalističnih ali patriotskih čustev (še posebej v razmerah, ko se zdi, da »globalizacija« resno ogroža narodovo »samobitnost«), redistribucijo materialnih virov (tj. sredstvo za blažitev dohodkovne/premoženjske neenakosti in vsakovrstnih problemov, ki jih redno ustvarja – in obenem prostodušno »eksternalizira« – tržno kapitalistično gospodarstvo), ustvarjanje in sankcioniranje »grešnih kozlov« ali »primernih sovražnikov« (Christie), kot so, denimo, teroristi, islamski fundamentalisti (ali že celo muslimani »kot taki«), bolj ali manj organizirani (»konvencionalni«) kriminalci, nezaželeni ali kulturno pomanjkljivo asimilirani priseljenci (s »papirji« ali brez njih), domači lenuhi ali delomrzneži (ki se redijo in plodijo na račun preveč radodarne ali naivne socialne države³³ ter posredno molzejo poštene in

²⁹ Prim. Negri in Hart 2003: 216–223.

³⁰ Prim. Ruggiero 2001: 114–115.

³¹ Bordieu opozarja, da »legitimacija« družbene ureditve običajno ni plod preišljene propagande ali simbolne prisile, ampak izhaja iz tega, da družbeni »agenti« dojemajo (oziroma zaznavajo in vrednotijo) družbenozgodovinski svet v subjektivni perspektivi »shem«, ki so ravno nasledek njegovih objektivnih struktur: »Objektivna razmerja moči se rada reproducirajo v razmerjih simbolne moči. V simbolnem boju za proizvodnjo zdrave pameti ali, natančneje, za monopol legitimnega imenovanja uporabljajo agenti simbolni kapital, ki so ga pridobili v prejšnjih bojih in ki ga je mogoče pravno zavarovati.« (2003: 91.) Podrobnejšo socialnopsihološko utemeljitev te teze najdemo v: Beauvois 2000: 141–180.

³² Prim. Therborn 2008: 171–179.

³³ Siljenje ljudi k delu, ki je običajno bedno plačano, neugledno in »prekarno« (podvrženo načelu »najemaj in odpuščaj«), postaja čedalje pomembnejša funkcija socialne države (ki si prizadeva privednik *welfare* dopolniti ali omiliti z *workfare*). Vendar pa boj proti človeški »lenobi« (oziroma »kulturi odvisnosti«) ni preprosto opravilo. Po eni strani je namreč treba ohranjati fikcijo, da je (celo družbeno nujno potrebno in nesporno koristno!) delo zgolj »opcija«, tj. stvar prostovoljne privolitve ali svobodne odločitve (oziroma prodaje). Po drugi strani pa se je treba še naprej pretvarjati in z eno in isto besedo označevati empirično navdve raznolike prakse (prim. Galbraith 2010: 26–30), in sicer tako tiste, ki so utrujajoče, dolgotrajne, neprijetne, prezirane, škodljive ali nesmiselne, kakor tudi tiste, ki so prijetne, zabavne, zaviljivo dobro plačane (pravzaprav preveč plačane) in cenjene – čeravno ne nujno (oziroma prej izjemoma) zaradi svoje družbene koristnosti. Skratka: gre za vprašanje, kako obsojati lenobo revnih (oziroma zavračanje meznega izkoriščanja) in v isti sapi prenašati ali celo zavistno občudovati lik in delo »brezdelnih bogatašev« (prim. Veblen 2005: 1–20). V zvezi z zgodovinskim prikazom političnega nadzora nad ljudmi, ki so pod »ravnjavo nič«, tj. »slabimi«, zaničevanja vrednimi reveži, klateži, berači in drugimi malopridneži

marljive delovne ljudi in občane), izbrane beloovratniške »črne ovce« ali »gnila jabolka« oziroma »padli angeli«, ki kazijo lik in delo »družbeno odgovornega« politika, uradnika, poslovneža, bančnika, podjetnika, menedžerja, klerika ali profesionalca (na primer zdravnika in advokata).

Sklepne opazke o krizi morale (in razuma?)

V današnjih časih postajata plenilska (ali če hočete, roparska, tatinska, izsiljevalska in prevarantska) teorija in praksa akterjev, ki so sicer že tako ali tako opremljeni z zavidljivimi količinami ekonomskega, finančnega, socialnega in simbolnega »kapitala«, čedalje bolj transparentni. Nedavne (in tudi nenadejane) »revolucije« v arabskem svetu so gotovo v marsičem odraz ljudskega gneva nad pogoltnostjo in izprijenostjo vladajočih oligarhij (dolgoletnih partnerjev ali celo prijateljev zahodnih, »panevropskih« političnih in ekonomskih elit). Vendar pa stanje, v katerem se po eni strani državna oblast uporablja za zasebno bogatenje (ki neredko seže do astronomskih višavij), po drugi strani pa se privatni (realni ali fiktivni) denar izkorišča za (pod)kupovanje politične volje (*de facto* ali *de iure* »okupacijo« nacionalne države), nikakor ni značilno le za (pol)periferijo svetovnega sistema, ampak tudi za njegovo jedro, kjer je tak režim upravljanja ljudi in reči pravzaprav že dodobra institucionaliziran.³⁴ Kar zadeva (post)tranzicijske države, ki so v vročični naglici (»transu«?) fotokopirale zahodni ekonomski, politični in pravni model, pa ima uvid v (psevdo)kriminalne metode okoriščanja privilegiranih omrežij (in tudi zanesenjaških prostih strelcev) nemara že status splošno sprejete evidence in navsezadnje tudi »dejstva«, ki se je izkristaliziral v resen družbenopolitični problem. To velja seveda tudi za tukajšnji prostor, kjer so se kot po tekočem traku vznikajoče afere in škandali sicer lep čas precej uspešno pometale pod preprogo, »zdaj« pa naj bi le napočil dramatični trenutek, ko je »vendarle treba nekaj ukreniti« (da se vsaj za silo utišajo čustveno nabrekle polemike o tem, ali pravna država sploh še »obstaja«). Toda kaj naj bi bila rešitev? Bolj učinkovit kazenski pregon povampirjenih belih ovratnikov (ki bi se iztekel v inkarceracijo – ali pač v »gulagizacijo« demokratičnega tipa? – dobršnega dela novopečene elite) ali pa vsaj zablemba nakradenega imetja (in to bržkone zgolj delna, zakaj težko je verjeti, da je mogoče v celoti izbrskati plen, ki je morda že uspešno poniknil na skritih računih ali v mračnih labirintih globalnih poslovnih ali naložbenih opcij), kar pa seveda niti ni kazenska sankcija *stricto sensu* (červno bi bila

za plenilce po vsej verjetnosti najhujša možna, že skoraj nečloveška kazen)? Zaenkrat kaže, da je kazenskopravni sistem prej problem kakor rešitev: ne glede na požrtvovalnost in trud preiskovalnih organov se vložene ovadbe ali celo obtožbe pomenljivo (ali pač razumljivo in pričakovano) zatikajo (tako da se zdi, kot da bi bile – pogosto medijsko pokrite – aretacije, hišne preiskave in sporadično pojavljanje na sodišču edina ali vsaj pretežna oblika sankcioniranja). Domnevni storilci se samozavestno (ali tudi užaljeno) razglašajo za nedolžne (kar je sicer njihova pravica in obenem psihološko dokaj razumljiva – ne pa tudi nujno opravičljiva – reakcija): trdijo, da je njihova vest čista (navkljub številnim pogoriščem oziroma večplastni škodi, ki so jo povzročili s svojimi poslovnimi vragolijami); pritožujejo se, ker so njihove nič krive in nikomur dolžne družine (zlasti pa otroci) posredne žrtve primitivne medijske gonje, histeričnega javnega linčanja, pritlehne atentata na »čast in dobro ime« ali novodobnega lova na čarovnice; poudarjajo, da so bila vsa njihova dejanja povsem v skladu z veljavnimi predpisi ... Ali naj to pomeni, da je »kriminalnost« pravzaprav značilnost tranzicijskih zakonov? Hm, gotovo bi lahko le z zares obilnim odmerkom sprenevedanja (»lažne« ali »zaslepljene« zavesti?) zanikali ali ovrgli oceno, da sta denacionalizacija in privatizacija »družbenega bogastva«, vestno izpeljani po črki zakona, povzročili večplastno škodo, ki je celo hujša od tiste, ki se nedvomno utemeljeno (červno pogosto konservativno) pripisuje beloovratniški ali »gospodarski« kriminaliteti. Prav tako tudi ni mogoče prezreti, da je bila postopna »dekonstrukcija« (na primer kadrovska, materialna, pravna in propagandna ali ideološka) organov formalnega družbenega nadzorstva izraz preišljene (zavestne in voljne), načrtno in kontinuirane politike demokratično izvoljenih oblastnikov. Pomislimo na ukinitev Službe družbenega knjigovodstva, »večno« kadrovske in materialno podhranjenosti inšpekcijskih služb, skrbno zgrajeno obzidje vsakovrstnih – na primer bančnih, poslovnih, davčnih, vojaških in drugih – tajnosti, ki ponujajo občudovanja vreden azil predvsem tistim, ki dejansko imajo dobre razloge, da njihove ekonomske operacije ostanejo čim bolj skrite (za razliko od plena, ki je dosti pogosteje razodet zavistnim občudovalcem), krčevito zavzemanje za varovanje »človekovih pravic« premožnih in privilegiranih (ne pa tudi njihovih praviloma brezimnih žrtev) ... Bi morali torej priznati, da je bila »tranzicija« pravzaprav zgodovinska napaka, se pokesati in poskusiti popraviti pravno in politično deviantno (zmotno?) ravnanje demokratičnih in liberalnih zakonodajalcev (*de facto* predstavnikov kapitala)? To je vsekakor lažje zapisati kakor realizirati (celo v skromni, okrnjeni obliki), še posebej, če upoštevamo gosto prepleten kompleks zunanjih in notranjih omejitev, prisil in pritiskov (ter konec koncev tudi globoko zakoreninjeno nezaupanje, prezir in sovraštvo do politike in politikov). In še več, zdi se, da je v ozadju vročih razprav o (ne)sankcioniranju protipravnega okoriščanja vendarle huda in le redko (če sploh) tematizirana dilema.

ali pridaniči (ki so jim včasih rekli sodrga, svojat, drhal ali »capinski proletariat«, danes pa se nanje nanaša oznaka »podrazred«, *depraved underclass*), glej Braudel 1989: 174–183.

³⁴ Prim. Galbraith 2010: 41–45; Klein 2009: 304–318.

Namreč: kako ohraniti vero v moralno, pravno in politično (ter ne nazadnje tudi ekonomsko) neoporečnost bogastva in hkrati grajati ali kaznovati nepoštene (ali celo »kriminalne«) bogataše? Še natančneje: ali je sploh mogoče postati in ostati bogataš (zares vreden tega poimenovanja) na moralno, pravno in politično (ter ne nazadnje tudi ekonomsko) neoporečen način? Kot je videti, je odgovor na to vprašanje še vedno pretežno pritrtilen, kar pa le ni preveč čudno, če upoštevamo, da je kult bogastva brzkone zadnji zares živeči psevdoreligiozni preostanek v sekularni kulturi (denar je pač edina stvar, ki je še zmožna ustvarjati čudeže³⁵). A tudi če sprejmemo strogo »ateistično« držo (in se posledično trudimo brzdati iracionalni – oziroma »racionalno skopuški« (Marx) – gon³⁶ po kopičenju zaradi kopičenja, tj. »versko sprevržena« prisila ponavljanja, ki je sama sebi namen, saj ne izvira iz nobene otipljive potrebe ali želje), se najdemo pred zoprno zadrego: koliko dobrin bi smel nekdo imeti v posesti, da ga ne bi doletela sramotilna etiketa »bogataš« (bodisi v absolutnem bodisi v relativnem smislu, kar utegne biti še posebej kočljivo za vsakogar, kdor je globalno/strukturno privilegirani član družbe gmotnega izobilja)?

Zlasti v zadnjem času je čedalje pogosteje zaznati hipotezo, da je za porazno (moralno »dekadentno«) stanje v družbi odgovorna ne katera koli, ampak predvsem »kriza vrednot«. Razlogi za mikavnost tovrstne diagnoze so na dlani, saj že zaradi svoje ohlapnosti dopušča, da se vanjo projicirajo najrazličnejše vsebine, iz katerih pa je vseeno mogoče razbrati nekaj tipičnih poudarkov: (a) problem (ali tako rekoč izvirni greh) je v pluralizmu (»politeizmu«) vrednot, ki vodi v etični relativizem, od tod pa je le še korak do skepticizma, nihilizma³⁷ (osiromašenja, izpraznjenosti, odčaranja ali »razvrednotenja vseh vrednot«) in značilno postmoderne cinizma (ki za razliko od svoje moderne različice ne izvira iz obupa ali razočaranja, ker človeštvo ni zmožno uresničiti svojih visokotelečnih aspiracij,³⁸ marveč se napaja iz dvoma o utemeljenosti, upravičenosti ali smiselnosti »idealov nasploh«, takšno razpoloženje pa je pisano na kožo »družbi spektakla«, prilagajanju nenehno spreminjajočemu se sistemu potrošnikih objektov/znakov, politični brezbriznosti, zgolj »abstraktnemu« upiranju ter opi-

ranju na bergle te ali one v naglici skrpane in najraječasne identitete, ki daje posamezniku vsaj tolažilni odgovor na še bolj tolažilno vprašanje, »kdo sem jaz«); (b) epicenter težav je v tem, da ljudje sicer imajo in zasledujejo vrednote, a te žal niso »prave«³⁹ (ker jih, recimo, ženejo v lakomno pridobitništvo, individualistični solipsizem, konkurenčne boje za »socialno distinkcijo«, plitvo, a storilnostno precej obremenjeno uživaštvo ...); (c) ključno gonilo krize je razkorak med prevladujočo institucionalno in normativno zgradbo obstoječih socialnih formacij (ki so še vedno ukrojene po značilno modernih ali kapitalističnih smernicah) ter novimi, porajajočimi se in čedalje močnejšimi »postmaterialističnimi«⁴⁰ (individualnimi in kolektivnimi) ideali. No, nekateri pa sodijo, da je problematičen predvsem sistemsko dominantni »razum« (bolj kakor kulturno definirani cilji in norme), in sicer iz vrste razlogov: (a) ker je popustil skušnjavi (oziroma je preveč sledil bibličnim navodilom iz Stare zaveze) in skušal zagospodariti nad naravo⁴¹ (ki da se mu zdaj »maščuje«); (b) ker se je prodal tendenčno totalitarnemu gospostvu kapitala (in njegovih nosilcev) ter države (na primer v zameno za – dejansko ali navidežno – varnost, ki jo dajejo lastnina, red in predvidljivost, nacionalna ali partikularna identiteta, gospodarska rast, znanstveni napredek ali tehnični razvoj⁴²); (c) ker se je degradiral na raven instrumentalne racionalnosti (oziroma pretirane specializacije⁴³ ali ujetosti v »pozitivistične«⁴⁴ metode preučevanja družbene in zgodovinske stvarnosti) ter *eo ipso* pozabil na (samo)določanje ciljev, tj. na vprašanje smiselnosti lastnega početja (na katero predmeti – naj bodo še tako funkcionalni, umetelni, lepi ali kompleksni – pač ne morejo odgovoriti⁴⁵); (č) ker hiperracionalizacija družbenoekonomskega življenja negativno vpliva na posameznikovo zmožnost avtonomnega ustvarjanja samega sebe (tj. dejavnega/dialektičnega presejanja tega, kar je, in potemtakem preobražanja v nekaj, kar sicer še ni, a bi z ustreznim delovanjem lahko postal)

³⁹ Prim. Semolič 2010: 99.

⁴⁰ Prim. Kaase in Newton 1999: 55–57.

⁴¹ Prim. Hribar 2010: 115–116.

⁴² »Ne izobrazba, ne literatura, ne umetnost, ampak proizvodnja avtomobilov, vključno s terenskimi vozili; to je sodobno merilo ekonomskega in družbenega napredka.« (Galbraith 2010: 24.)

⁴³ »Mišljenje nima več totalitarnih pretenzij. V teoriji je slavil zmago demokratični taylorizem, medtem ko še ni jasno, kakšen proizvod se bo na koncu tekočih raziskav skotalil s traku. Majhne teoretične zgodbe so polproizvodi, ki se pojavljajo v medijih pod znakom strokovnosti. Ta ekspertiza je posledica posrečene marketinške strategije, zmeraj teži k modnim trendom in je torej obsojena na hitri propad.« (Bilwet 1999: 174.)

⁴⁴ Prim. Pikalo 2003: 46–52.

⁴⁵ »Tehnika namreč ne stremi za nekim ciljem, ne spodbuja nekega smisla, ne odpira rešilnih načrtov, ne odrešuje, ne osvobaja, ne razkriva resnice. Tehnika *funkcionira*.« (Galimberti 2010: 18.)

³⁵ Braudel poudarja, da denar ni le možnost vlaganja: »Je možnost izbiranja med posli in priložnostmi, ki se ponujajo – in izbiranje je obenem skušnjava in posebna pravica –, možnost nasilne vključitve v zaprte kroge, ubranitve ogroženih koristi, nadomestitve izgub, odstranitve tekmecev, čakanja na odmaknjena, a obetavna vračila, možnost celo doseči naklonjenost in blagohotnost kneza. Denar je naposled svoboda, da imaš še več denarja, saj se posoja samo bogatim.« (1989: 19.)

³⁶ Prim. Karatani 2010: 248–260.

³⁷ Prim. Bilwet 1999: 230–237.

³⁸ Prim. Wright 2008: 312–314.

oziroma ga potiska v stanje nenehnega prilaganja vrtoglavi dinamiki tehnološkega razvoja in celo (norega ali brezupnega?) tekmovanja⁴⁶ s pametnimi – in kajpak tudi z neumnimi – stroji, ki nezadržno ukinjajo »delovna mesta«.

V redu. Toda če usmerimo obtožujoči prst zgolj ali vsaj predvsem na posameznika, ki je pač empirično skladišče (deponija?) družbenokulturnih in zasebnih idealov, želja, razuma in volje (tej je, denimo, mogoče očitati, da je prešibka in ni zmožna poenotiti brbotajočega živžava v množstvu razpršenih in spremenljivih gonskih vzgibov), se lahko ujamemo v past dominantnega diskurza, ki od ljudi zahteva, naj vsak zase, posamično in odgovorno rešujejo probleme, ki so po svoji naravi pretežno strukturni in zgodovinski (ter torej neizbežno politični⁴⁷). Po drugi strani pa je tudi govorjenje o »krizi vrednot« mogoče zlahka speljati v kalne vode duhovne, terapevtske ali eksistencialne »oskrbe« (Bilwet),⁴⁸ ki zmedenim, dušecim se, izmozganim, depresivnim ali obupanim odjemalcem ponuja in prodaja kalejdoskopsko izbiro vsakovrstnih *ready made* pripomočkov (»psihoprotez«), zgledov, tolažil, blažil, pomirjeval ali poživil oziroma praktičnih napotkov ali smernic za osebnostno rast, odkrivanje notranjega (domnevno avtentičnega) jaza, samouresničevanje, sprijaznjenje s samim sabo in svetom, razvoj emocionalnih ali komunikacijskih kompetenc, odkrivanje ali vsaj zasilno krpanje življenjskega smisla ... No, lahko pa se tudi vprašamo, kaj imajo od družboslovnih diagnoz in vehementnih opisov v oči bijočih krivic in norosti, ki se rutinsko počnejo v imenu razvoja, napredka ali zgolj »izhajanja iz krize«, nepreštevne armade tistih, ki strukturno nasilje doživljajo v živo ali v rednem, neprekinjenem »neposrednem prenosu«. Ampak ali niso prav ti, večinoma brezimni (in pogosto tudi brezobrazni) posamezniki (ki jih osrednji mediji – če že morajo – v najboljšem primeru prikažejo kot »žrtve« te ali one »slabe sreče«, *bad luck*) tisti, ki malone vsakodnevno subvencionirajo, vzdržujejo in celo krepijo privilegirano manjšino, na primer s svojim borno plačanim, neuglednim in napornim mezdnim delom, posrednim odplačevanjem posojil (dolgov),⁴⁹ ki so jih v njihovem imenu najeli vladajoči,

strpnostjo do arogance, napuha, bahaškega razkazovanja ali muhavosti bogatih in premožnih odličnikov (»porabniških nadljudi«), rojevanjem,⁵⁰ vzrejo in udomačevanjem vedno novih človeških živali (večinoma orientiranih v golo preživetje) in s sistemom prijazno krotkostjo (konec koncev pa tudi s tem, da njihove morebitne kriminalne ali teroristične deviacije običajno ne sežejo do »svetih krav«, ki lahko zatorej spokojno sanjajo svoj sen krivičnega v skrbno varovanih okoliših ali stanovanjskih utrdbah)? Seveda se zgodi, da celo ponižanim, zatiranim, izkoriščanim ali odvečnim sporadično zavre kri: da presežejo zgolj živalsko držo (*das Ansichsein*), tvegajo življenje, se uprejo in celo zrušijo osovraženo oblastniško garnituro. Toda kot vse kaže, je dosti lažje strmoglaviti despotsko/avtoritarno državno oblast (oziroma vladu) kakor gospostvo kapitala oziroma moč in silo finančne in ekonomske oligarhije, ki *de facto* in žal tudi *de iure* vlada svetu (seveda ob širokogrudni podpori prijateljev – *brothers and sisters in money* –, ki služijo kruh v pravnopolitičnih oblastnih organizacijah⁵¹), in to ne oziraje se na pošastne, celo katastrofalne posledice (ter potemtakem socio- ali psihopatsko, tj. v slogu najbolj zakrknjenih kriminalnih storitev). To pa je skoraj paradoks vseh paradoksov: kako je mogoče, da se ohranja tako neznanska (če že ne naravnost totalitarna) oblast tako neverjetno tanke manjšine,⁵² katere edino orožje – denar – je pravzaprav »fik-

⁴⁶ Prim. Rifkin 2007: 55–58, 71–74.

⁴⁷ Prim. Bauman 2002: 50–53.

⁴⁸ »Zdrava in zmerna dieta pri proizvodih Oskrbe omogoči tistim, ki imajo več moči, da izberejo razumno življenje. Iz njihovega predznanja o tegobah in boleznih se razvije spiritualen občutek večvrednosti, ki je dejansko razodetje sodobne razredne zavesti, ki ne temelji več na dohodku ali poreklu, marveč na kot zidani most trdnem občutku lastne vrednosti, ki lahko premaga vse in je prav nič ne more zmešati. To so zmagovalci, najmanj pomoči potrebni, ki se naslajajo ob konzumpciji *light* filozofije. Ni se jim treba sprijemati s končnimi vprašanji, temveč uporabijo Oskrbo kot *personal organizer* za funkcionalno vedenje v službi.« (Bilwet 1999: 304.)

⁴⁹ Prim. Ziegler 2007: 67–81.

⁵⁰ Kar zadeva reprodukcijo človeške vrste, so »v suženjstvo zakleti« (Fanon) večinoma celo pretirano marljivi: »Prebivalstvo slumov – po podatkih Organizacije Združenih narodov za naselja (UN-HABITAT) – zdaj narašča za neverjetnih 25 milijonov na leto.« (Davis 2009: 257.) Preveliko število ljudi (demografska »kriza«) je očitno osrednji in večplastni (ekološki, ekonomski, politični in varnostni) problem postmoderne sveta: »Leta 2050 nas bo namreč na tem planetu več kot enajst milijard. Hrane pa je že danes premalo, poleg tega pa se je že začel boj za obdelovalno zemljo. Na svetu danes vsaj ena tretjina prebivalstva trpi lakoto; v zadnjih dveh letih so v več kot šestdesetih državah z demonstracijami opozarjali na svoj žalostni položaj. Iz nekega drugega zornega kota pa lahko vidimo, da se iz določenih poljedelskih pridelkov (koruza, na primer) izdelujejo goriva, kar bo še dodatno povečalo število lačnih na svetu.« (Rizman 2010: 34.) Saj, želodci »prekletih« (Fanon) pač ne štejejo: ključno je nahraniti stroje, zlasti nepogrešljive avtomobile.

⁵¹ Pomoč, ki jo država redno nudi »gospodarjem gospodarstva«, ni nikakršna zgodovinska novost, ampak povsem normalna sestavina oblastnega »vzdrževanja reda«, tj. vsiljevanja poslušnosti: »Red je za državo očitno vmesna pot med silami za in silami *proti*. Pri za gre najpogosteje za pomoč družbeni hierarhiji: kako naj bi mršava peščica na vrhu vzdržala udarce, če ji ne bi ob strani stala orožarna? Drži pa tudi nasprotno, ni države brez zaveznitva vodilnih razredov. Filip II. ne bi mogel držati na vrvici Španije in velikanškega španskega cesarstva brez pomoči velikašev v kraljestvu. Pri *proti* gre vselej za množico, ki jo je treba brzdati in opominjati k dolžnostim, se pravi k delu.« (Braudel 1989: 189.)

⁵² Braudel opozarja, da je na vrhu hierarhične piramide vselej opaziti zgolj peščico izbrancev: »V to kar se da majhno družbo se vse naravno steka: moč, bogastvo, dobršen del presežkov proizvodnje; vlada-

tivno«? Ni pa presenetljivo, da kriminološki *mainstream* o tej parazitski, plenilski in izsiljevalski (»kleptokratski«) strukturi v glavnem zgovorno in poslušno molči, čeravno se prav v njej skriva pomemben kos odgovora na vprašanje, zakaj so bogati vedno bogatejši,⁵³ revni pa ostajajo revni ter tudi nesorazmerno podvrženi kazenskim sankcijam in preventivni represiji. In to navkljub gospodarski »rasti«.

Postmoderna nacionalna država je relativno šibka oblastna organizacija (ne glede na to, ali je neogljeno izsiljena od zagovornikov »globalizacije« ali pa je »samoomejevanje« plod njene lastne »realistične« presoje). Ta organizacija je resda še vedno razveseljivo darežljiva do izbranih, obenem pa je čedalje bolj stroga do »navadnih« ljudi, od katerih se (»zvodniško«) pričakuje predvsem nenehno izboljševanje njihovih konkurenčnih prednosti ali zmožnosti (tisti, ki so odrinjeni od blagodejnega proračunskega korita, so tako prepuščeni pretežno samim sebi in morebitni družinski solidarnosti). Očitno je tudi to, da je država vse bolj nezaupljiva do ljudstva, v imenu in na račun katerega vlada, kar se ne kaže le v razmerju do (potencialno ali dejansko goljufivih) prejemnikov (ali »odvisnikov« od) socialne pomoči, ampak tudi v oblikovanju najemniške/plačanske vojske, kar državljana odredi potencialne vloge bojevnika, vladi pa omogoči zavidljivo »prožnost« (oziroma samovoljnost) pri odločanju o uporabi oboroženih sil. Privatizirani posameznik se lahko tako svobodno (»prosto lebdeče«) bori predvsem za preživetje, službo, plačano delo, vertikalno statusno mobilnost, socialno promocijo lastnih otrok, osebno pravičnost, varnost, kožo brez gub in celulita, mladosten *look*, potrošniški užitek ... (Ali pa se vojskuje »kar tako«, navidez brezciljno, denimo zgolj zato, da prežene dolgačas ali absurdnost eksistence, na primer v okviru brezimnega, množičnega, rutinskega navijaškega nasilja.) Te miniaturne vojne vsakdanjega življenja so v splošnem precej napore in neredko krute aktivnosti, ki posamezniku posrkajo (»ukrade-

nje, upravljanje, usmerjanje, odločanje, zagotavljanje vlaganj, se pravi proizvodnje; k njim se stekajo krogi dobrin in storitev in denarni tokovi. Pod njimi je nadstropje množice dejavnikov v gospodarstvu, delavcev najrazličnejših stopenj, gmota vladanih. In na dnu je neznanški družbeni izvržek: veselje brezdelnih.« (1989: 125–126.)

⁵³ »V središču problema so obresti. Monetaristični ekonomski red s pomočjo obrestne mere ustvarja umetno pomanjkanje in sadove gospodarske rasti od večine prebivalstva odteguje in jih koncentrira pri najbogatejših. [...] Povezava med gospodarsko rastjo, ki jo ženejo s posojili pitane finančne spekulacije, in eko-socialno nevzdržnostjo te rasti je neposredna. Cena kapitala, ki jo plačujejo v produkciji, je postala ena glavnih stroškovnih postavk. Zato s povečanjem produktivnosti dela ustvarjeno obilje dobrin in storitev ne more prinesiti blaginje in kakovostnega življenja, ampak le 'revščino sredi obilja'. Večina prebivalstva namreč zgolj plačuje prevajene stroške obresti, ne prejme pa nagrade za rast finančnega kapitala.« (Radej 2010: 73.)

jo«) glavnino energije, časa in pozornosti (življenjske moči). No, in medtem ko se zasebni atomi izčrpavajo v medsebojnih bojih, ostaja varnost globalnih, nacionalnih in lokalnih odličnikov v splošnem zgledno neokrnjena. Z drugimi besedami, »varnostno vprašanje« je potemtakem – navzlic skrajno resni družbeni krizi – še vedno zadovoljivo odgovorjeno. Vsaj za vladajoče in privilegirane. *Perpetuum mobile?* Ali pa morda nekaj, v čemer tiči (zadnja?) priložnost za vnovično ožvitev zgodovine, razrednega boja proletariata (zoper kapitalistično gospostvo) in navsezadnje tudi »civiliziranja«, ki ne bi bilo zgolj (na zastraševanju utemeljeno) »pacificiranje« (ali, še huje, paktiranje – v slogu novodobne »svete alianse« – za »evro«, za gospodarsko »rast«, ki sloni na zadolževanju, ter za nepopustljivo obrambo finančne in poslovne oligarhije)?

Literatura:

1. Arrighi, G. (2009). **Dolgo dvajseto stoletje: kapitalizem, denar in moč**. Ljubljana, Založba Sophia.
2. Badiou, A. (2008). **Ime česa je Sarkozy?** Ljubljana, Založba Sophia.
3. Bauman, Z. (2002). **Tekoča moderna**. Ljubljana, Založba /*cf.
4. Beauvois, J.-L. (2000). **Razprava o liberalni sužnosti: analiza podrejanja**. Ljubljana, Krtina.
5. Bilwet (1999). **Medijski arhiv**. Ljubljana, Študentska založba.
6. Braudel, F. (1989). **Igre menjave: materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.–XVIII. stoletje** (drugi zvezek). Ljubljana, Založba ŠKUC, Filozofska fakulteta.
7. Brecht, B. (2009). **Zgodbe gospoda Keunerja; Me-ti. Knjiga obratov**. Ljubljana, Studia humanitatis.
8. Bourdieu, P. (2002). **Sociologija kot politika**. Ljubljana, Založba /*cf.
9. Canfora, L. (2006). **Demokracija: zgodovina neke ideologije**. Ljubljana, Založba /*cf.
10. Fanon, F. (2010). **V suženjstvo zakleti (Upor prekletih)**. Ljubljana, Založba /*cf.
11. Fukuyama, F. (1992). **The End of History and the Last Man**. New York, Free Press.
12. Galbraith, J. K. (2010). **Ekonomika nedolžne prevare**. Ljubljana, Mladina, Družba Piano.
13. Galimberti, U. (2010). **Grozljivi gost: nihilizem in mladi**. Ljubljana, Modrijan.
14. Hribar, S. (2010). Kriza: kje smo danes – med preteklostjo, sedanjostjo in prihodnostjo? V: Fištravec, A.; Naterer, A.: **Subkulture: prispevki za kritiko in analizo družbenih gibanj** (IX. št). Maribor, Subkulturni azil, s. 114–127.
15. Kaase, M., Newton, K., Toš, N. (1999). **Zaupanje v vlado. Zaupanje Slovencev v demokratični sistem**. Ljubljana, Liberalna akademija in Znanstvena knjižnica FDV.
16. Karatani, K. (2010). **Transkritika: o Kantu in Marxu**. Ljubljana, Krtina.
17. Klein, N. (2009). **Doktrina šoka**. Ljubljana, Mladinska knjiga.
18. Kojève, A. (1964). **Kako čitati Hegela**. Sarajevo, Veselin Masleša.
19. Marx, K. (1986). **Kapital: kritika politične ekonomije** (prvi zvezek). Ljubljana, Cankarjeva založba.
20. Maritain, J. (2002). **Človek in država**. Ljubljana, Študentska založba.

21. Močnik, R. (2010). Delovni razredi v sodobnem kapitalizmu. V: Kirn, G.: **Postfordizem**. Ljubljana, Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije, s. 149–202.
22. Negri, A., Hardt, M. (2003). **Imperij**. Ljubljana, Študentska založba.
23. O'Connor, J. (1973). **The Fiscal Crisis of the State**. New York, St. Martin's Press.
24. Offe, C. (1972). **Strukturprobleme des kapitalistischen Staates**. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
25. Pikalo, J. (2003). **Neoliberalna globalizacija in država**. Ljubljana, Založba Sophia.
26. Pitamic, L. (1996). **Država**. Ljubljana, Cankarjeva založba.
27. Radej, B. (2010). Ukradena blaginja: manija zadolžene rasti. V: Fištravec, A., Naterer, A.: **Subkulture: prispevki za kritiko in analizo družbenih gibanj** (IX. št). Maribor, Subkulturni azil, s. 70–83.
28. Rifkin, J. (2007). **Konec dela**. Ljubljana, Krtina.
29. Rizman, R. (2010). Aktualna globalna kriza, ki ni podobna tistim običajnim. V: Fištravec, A., Naterer, A.: **Subkulture: prispevki za kritiko in analizo družbenih gibanj** (IX. št). Maribor, Subkulturni azil, s. 30–35.
30. Ruggiero, V. (2001). **Crime and Markets**. Oxford, Oxford University Press.
31. Semolič, D. (2010). Ekonomska kriza in kriza vrednot. V: Fištravec, A., Naterer, A.: **Subkulture: prispevki za kritiko in analizo družbenih gibanj** (IX. št). Maribor, Subkulturni azil, s. 98–103.
32. Sennett, R. (2008). **Kultura novega kapitalizma**. Ljubljana, Založba / *cf.
33. Sloterdijk, P. (2009). **Srd in čas**. Ljubljana, Študentska založba.
34. Therborn, G. (2008). **What Does the Ruling Class Do When It Rules?** London, Verso.
35. Veblen, T. (2005). **Conspicuous Consumption**. London, Penguin Books.
36. Wallerstein, I. (1999). **Utopistike ali izbira zgodovinskih možnosti 21. stoletja; Dediščina sociologije: obluba družbenih ved**. Založba / *cf.
37. Wallerstein, I. (2004). **Zaton ameriške moči**. Ljubljana, Založba / *cf.
38. Wright, R. (2008). **Moralna žival**. Ljubljana, Mladinska knjiga.
39. Ziegler, J. (2007). **Imperij srama**. Zagreb, Izvori.

Social crisis, the national state and »security issues« from a criminological perspective

Zoran Kanduč, LL. D. Scientific Counselor, Institute of Criminology at the Faculty of Law, University of Ljubljana, Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

The current social crisis is undoubtedly multilayer and structural. It concerns the basic developmental (or principal value and normative) orientations of the capitalist economy. In spite of that, it is nevertheless »resolved« within the given parameters of the existing (»modern«) system. It is also evident that the weakened national state – namely the »board, which governs the community businesses of the entire bourgeois class« (Marx and Engels) – operates mainly in the interest of a global (»entire«) and local capital (or business, financial and other elites). In these terms, »democracy«, »freedom«, »equality« and »human rights« represent in general only paper, abstract ideals, which are some light years away from the bitter empirical reality. While the increasingly »atomised« individual is expected to solve social problems and systemic contradictions more or less autonomously (or in the »best« case within the family cell), the »political structures« (on the national and, in particular, on the trans- or international level) care much more passionately for the security (»stability«) and welfare of the ruling »kleptocracies«. On the other hand, the prevailing language of capitalist masters addressed to their subordinates becomes more and more openly deterrent: »If you do not agree with voluntary tightening of the belt and escalation of exploitation, you will certainly and rapidly be subject to even more severe sanctions!«. Or in other and even more direct words: »Work, serfs and try hard to get the chance to work at all (whatever work, for anyone, wherever, for however long and for whatever wage)!« This humiliating norm is, of course, not based on the utopia of liberation (»Arbeit macht frei«) and does not imply the association of work (labour) with »honour and power« (these two goods are well attuned with wealth and its proud holders) but arises from the recognition of the ruling class that the best instrument for systematic and effective disciplining of the sellers of »labour« (or, to use a more contemporary label – sellers of competencies, potentials and other dimensions of »human capital«) is precisely the fear of unemployment (or poverty, loss of status and the status of being without).

Key words: social crisis, state, capitalism, bourgeois law, security, corruption

UDC: 316.32 : 316.624